

Universiteit Utrecht

Revoluting Hobbes

Is er ruimte voor opstand in de theorie van Hobbes?

Faculteit Geesteswetenschappen

Subfaculteit Wijsbegeerte

Bachelorscriptie

Michael Butôt

3592383

Datum 20-02-2015

Woorden 7498

Piet Steenbakkers

Jos Philips

Inleiding	3
Recht op zelfbehoud	5
- Achtergrond	5
- Algemene argumentatie voor onvervreemdbaarheid	6
- Sreedhar's argumentatie voor onvervreemdbaarheid	9
Gehoorzaamheid versus zelfbehoud	10
Doel van het sociaal contract	12
Recht op verzet	13
- Individueel verzet	13
- Collectief verzet	14
- Afzetting soeverein	14
Verzet in Libië	15
- Soeverein Qadhafi	15
- Afzetting Qadhafi	16
Conclusie	18
Literatuurlijst	20

Inleiding

Tijdens de Arabische Lente (2010-heden) kwamen burgers in Noord-Afrika en het Midden-Oosten op tegen het regime van de staat. De revolutionaire vonk ontbrandde in Tunesië toen een straatverkoper zich uit verzet in brand had gezet. De opstand die hieruit volgde, wakkerde ook burgers van omliggende landen aan om in verzet te gaan tegen hun overheden. In een jaar tijd waren er in meer dan zeventien staten protesten gevoerd en zijn de regimes van Tunesië, Egypte en Libië verdreven. Vandaag de dag is er zelfs nog een burgeroorlog gaande in Syrië. De regimes waren veelal totalitair en onderhevig aan de macht van een dictator. In Tunesië, Egypte en Libië konden respectievelijk Ben Ali, Mubarak en Qadhafi hun machtspositie niet behouden. De nasleep van deze afzettingen is nog wekelijks in het nieuws te horen. Waar men voorheen als collectief in protest ging, zijn er nu verschillende groepen, stammen en gemeenschappen die verschillende ideeën hebben over hoe de staat ingericht dient te worden. Dit geldt in hoge mate voor Libië. Hoewel er een tijdelijk parlement na Qadhafi's afzetting was ingesteld, was de toestand in Libië nog zeer onveilig. De verschillende milities die tegen Qadhafi hadden gevochten, weigerden de wapens neer te leggen. Veel islamitische groeperingen werden gesteund door dergelijke milities. Dit zorgde voor veel conflicten tussen milities onderling, en tussen milities en het Libische leger. Vandaag de dag is het land opgesplitst in twee delen, waarbij het ene deel wordt geregeerd door het General National Congress en het andere deel door de Tobruk-regering. De toestand in Libië is vooralsnog zeer instabiel en onveilig. Het is onzeker wie autoriteit heeft over welk gebied, waardoor de situatie dreigt te escaleren in wederom een burgeroorlog.

De situatie van Libië laat zich verklaren aan de hand van de politieke theorie van Thomas Hobbes (1588-1679). Hij stelde dat een absolute soeverein noodzakelijk was om de wreedheid en onzekerheid van de natuurtoestand, eenzelfde situatie als een burgeroorlog, te voorkomen. Hobbes schreef deze theorie in zijn *Leviathan*, in de nasleep van de Engelse Burgeroorlog, hetgeen in dit kader zeer toepasselijk lijkt. Hobbes stelde dat de mens rationeel van aard is en zelfbehoud de drijfveer van zijn handelen vormt. Op deze wijze ontwikkelt Hobbes een hypothetische natuurtoestand; een situatie waarin er nog geen vorm van overheid of wetboek is. De mens is in deze toestand ontdaan van al zijn maatschappelijke aspecten en leeft volgens zijn menselijke natuur van verlangens, rationaliteit en zelfbehoud. In deze toestand tracht eenieder zijn zelfbehoud te waarborgen maar omdat er geen punitieve macht is, heerst er wantrouwen. Men weet immers niet hoe andere individuen handelen, die eveneens het zelfbehoud proberen te waarborgen. Dientengevolge is het noodzakelijk dat men anticipeert op potentieel nadelige acties van andere individuen, die ook anticiperen op potentieel nadelige acties.¹ Deze toestand is volgens Hobbes een 'oorlog van allen tegen allen' omdat het leven volledig onzeker is en men door

---

¹ J. Hampton, *Hobbes and the Social Contract Tradition*, (Cambridge: University of Cambridge, 1986), 67.

eenieder vermoord kan worden op grond van ieders streven naar zelfbehoud.² Om een dergelijke situatie te voorkomen dient eenieder zijn autonomie over te geven aan een absolute soeverein die deze oorlogstoestand zal voorkomen. Uitzondering bij het overdragen van de autonomie is het recht op zelfbehoud. Dit recht is namelijk een onvervreemdbaar recht. Het vormt immers de fundamentele reden om een absolute soeverein in te stellen. De ingestelde soeverein dient absoluut en ongelimiteerd in zijn macht te zijn om de natuurtoestand te voorkomen en een gemenebest te creëren. De voornaamste reden hiervoor is dat er een eenduidige interpretatie van regels, wetten en straffen moet worden opgesteld om te zorgen dat er geen verstrengeling van belangen is. Op deze wijze wordt het wantrouwen opgeheven en dienen burgers zich wel aan de regels te houden om niet gestraft te worden. Anderzijds wordt de absolute soeverein de mogelijkheid geboden om op willekeurige wijze te regeren.

In Libië regeerde Qadhafi voor meer dan dertig jaar. Hij hanteerde een dictatoriaal regime maar werd uiteindelijk toch afgezet. Indien we Qadhafi kwalificeren als een absolute soeverein, lijkt zijn afzetting niet mogelijk in de theorie van Hobbes. Afzetting leidt immers tot een terugkeer naar de onzekere en onveilige natuurtoestand. Het lijkt ook irrationeel dat burgers een terugkeer naar deze toestand zouden willen. Desalniettemin zijn de Libische burgers toch in opstand gekomen met als gevolg dat ze zich nu in een onveilige samenleving bevinden, waarin het niet duidelijk is wie de macht heeft, hetgeen doet denken aan de natuurtoestand van Hobbes. Een situatie als die van Libië waarbij verzet tegen de absolute soeverein wordt gepleegd en men in de natuurtoestand vervalt, lijkt derhalve de politieke theorie van Hobbes te ondermijnen.

In deze scriptie zal ik onderzoeken hoe Hobbes omgaat met een opstand tegen het regime. De centrale vraag van dit onderzoek is: *zijn opstanden mogelijk in de theorie van Hobbes?* Om deze vraag te kunnen beantwoorden zal ten eerste het recht op zelfbehoud en de absolute macht van de soeverein onder de loep nemen. Vervolgens zal ik onderzoeken hoe Hobbes omgaat met de patstelling die hieruit volgt; namelijk tussen de plicht om de absolute wil van de soeverein te gehoorzamen enerzijds, en het absolute recht op zelfverdediging anderzijds. Dit zal ik doen door de functie en het doel van het sociale contract opnieuw te evalueren. Hieruit zal blijken dat het mogelijk is dat beide absolute rechten kunnen co-existeren. Aan de hand van deze bevindingen zal ik onderzoeken wat de reikwijdte van het recht op zelfverdediging is en of het recht op verzet hieronder valt. Het resultaat dat hieruit voortkomt, wordt vervolgens getoetst aan de Libische situatie. Hiermee zal duidelijk worden of de theorie van Hobbes voldoende ruimte biedt om actuele opstanden te verklaren. Hiervoor dient eerst te worden vastgesteld of Qadhafi als absolute soeverein gekwalificeerd kan worden. Ten slotte zal ik aan de hand van deze bevindingen concluderen of er in de theorie van Hobbes ruimte is voor opstand tegen het regime.

---

² Thomas Hobbes, *Leviathan*, (Londen: Penguin Books Ltd, 1981), ch. 13, p. 185.

Recht op zelfbehoud

Achtergrond

Alvorens diep in te gaan op verzet tegen de soeverein, dient eerst de achtergrond van het recht op zelfbehoud verduidelijkt te worden. Zoals al kort in de inleiding naar voren kwam, legitimeert Hobbes het bewind van een absolute soeverein op de grond dat alleen een absolute soeverein een veilig en vredig leven kan waarborgen. Hij stelt dat het leven in de natuurtoestand “solitary, poor, nasty, brutish and short,” is omdat eenieder het recht heeft om datgene te doen wat hij gunstig acht voor zijn zelfbehoud.³ Wanneer de individuen in contract treden, doen zij afstand van dit natuurrecht, om de soeverein in te stellen. Dientengevolge krijgt de soeverein autoriteit en macht om vrede en veiligheid te verzekeren. Met de instelling van de soeverein ontstaat het gemenebest en worden de individuen burgers.⁴ De burgers hebben zich verbonden aan de soeverein en zijn daardoor verplicht om zijn wil en wet te gehoorzamen. Wanneer een burger hier niet aan voldoet, verbreekt hij zijn deel van het contract en is er sprake van onrecht. Hierbij blijft het contract bestaan maar vervalt alleen het deel van de individuele contractbreker, zodat alleen hij in de natuurtoestand vervalt. Hobbes meende dat de natuurtoestand een zodanig ellendige situatie was, dat de individuen ermee in zouden stemmen om bijna alle natuurlijke rechten over te dragen om een soeverein in te stellen.⁵ Deze absolute soeverein heeft geen plichten jegens zijn burgers. Zijn macht is absoluut en ongelimiteerd.

Bij de overdracht van rechten is er echter één recht dat niet wordt overgedragen aan de soeverein: het recht op zelfbehoud.⁶ Hoewel de burger afstand doet van het recht op handelingen die hij gunstig acht voor zijn zelfbehoud, doet hij geen afstand van het recht op zelfbehoud *an sich*. Het afstand doen van ‘handelingen die hij gunstig acht’ houdt in dat de burger bijvoorbeeld niet meer uit anticipatie mag moorden. Het overgebleven recht op zelfbehoud moet eerder opgevat worden als louter een recht op zelfverdediging. Het verschil dat hieruit volgt is dat handelingen voor het zelfbehoud alleen in extreme gevallen gedaan mogen worden zoals uit noodweer. In het vervolg vertaal ik het recht op zelfbehoud in het gemenebest dan ook naar het recht op zelfverdediging. Hobbes stelt dat wanneer een burger uit zelfverdediging de wet overtreedt, hij geen onrecht doet. Zo heeft een burger geen onrecht gedaan wanneer hij uit honger eten heeft gestolen, hoewel hij hiermee wel de wet heeft overtreden.⁷ Daarnaast kunnen criminelen zich ook verzetten tegen de doodstraf.⁸ Zelfverdediging is dus een soort rechtvaardigingsgrond voor de

---

³ Hobbes, *Leviathan*, ch. 13, p. 186.

⁴ Hampton, *Hobbes*, 165-166.

⁵ A.P. Martinich, *Hobbes*, (New York: Routledge, 2005), 105.

⁶ A.P. Martinich, *A Hobbes Dictionary*, (Cambridge: Blackwell Publishers Inc., 1995), 39-40.

⁷ Hobbes, *Leviathan*, ch. 27, p. 346.

⁸ Hobbes, *Leviathan*, ch. 14, p. 199.

overtreding van de wet, hetgeen we ook terugvinden in het Nederlandse Wetboek van Strafrecht.⁹ Wanneer een Nederlandse burger de wet overtreedt, maar hij dit deed uit noodweer of overmacht, kan hij worden uitgesloten van straf of schuld. Het verschil met het Hobbes is dat wanneer iemand zich bij Hobbes beroept op het recht op zelfverdediging, hoewel het geen onrecht is, dit niet betekent dat de soeverein niet meer het recht heeft om te straffen. De soeverein mag immers regeren op de wijze die hem goeddunkt.

We hebben zojuist vastgesteld dat er ook in het gemenebest een recht op zelfbehoud is, zij het alleen in de vorm van zelfverdediging. Hobbes laat dit recht in stand, omdat het een onvervreemdbaar recht zou zijn, maar wat maakt dit recht tot onvervreemdbaar voor het sociaal contract? In het vervolg zal ik met de algemene argumentatie en de argumentatie van Sreedhar verklaren, waarom het noodzakelijk voor zijn theorie is dat Hobbes dit recht op zelfverdediging in stand houdt.

Algemene argumentatie voor onvervreemdbaarheid

De algemene interpretatie dat het recht op zelfverdediging niet vervreemdbaar is, is gebaseerd op twee argumenten. Een overdracht van het recht is ten eerste niet mogelijk vanuit de hoedanigheid van een overdracht zelf i.e. het is vanuit het concept 'overdracht' niet mogelijk. Ten tweede is het ook psychologisch niet mogelijk om een contract, waarbij het recht op zelfverdediging is overgedragen, uit te voeren.¹⁰

De conceptuele onmogelijkheid volgt uit hoofdstuk 14 van de Leviathan:

Whensoever a man Transferreth his Right, or Renounceth it, it is either in consideration of some Right reciprocally transferred to himselfe; or for some other good he hopeth for thereby. For it is a voluntary act: and of the voluntary acts of every man, the object is some *Good to himselfe*. And therefore there be some Rights, which no man can be understood by any words, or other signes, to have abandoned or transferred. As, first, a man cannot lay down the right of resisting them, that assault him by force, to take away his life; because he cannot be understood to ayme thereby at any good to himselfe.¹¹

Hobbes stelt dat er altijd een goed motief moet zijn om een recht over te dragen. Namelijk een motief dat goed is voor het individu zelf. Want hoe zou een individu anders een dergelijk recht overdragen? Het is dus een vereiste voor de overdracht van rechten dat deze geschiedt met het oogmerk op voordeel.

---

⁹ In art. 41 lid 1 Sr. wordt noodweer, zoals zelfverdediging bij aanranding, gerekend als een rechtvaardigingsgrond voor de ondernomen actie. Dit kan tot gevolg hebben dat de desbetreffende actie uitgezonderd wordt van straf.

¹⁰ S. Sreedhar, "Defending the Hobbesian Right of Self-Defense," in *Political Theory* 36 (oktober 2008), 785.

¹¹ Hobbes, *Leviathan*, ch. 14, p. 192

And lastly the motive, and end for which this renouncing, and transferring of Right is introduced, is nothing else but the security of a mans person, in his life, and in the means of so preserving life, as not to be weary of it. And therefore if a man by words, or other signes, seem to despoyle himselfe of the End, for which those signes were intended; he is not to be understood as if he meant it, or that it was his will; but that he was ignorant of how such words and actions were to be interpreted.¹²

Een overdracht van het recht op zelfverdediging is volgens deze passage niet mogelijk omdat het oogmerk van voordeel gefundeerd is op het zelfbehoud. Zelfverdediging waarborgt de veiligheid van het individu, zijn leven, en de middelen van zelfbehoud, waardoor het recht niet kan worden overgedragen.¹³ Hobbes stelt dat een individu die een dergelijke overdracht tracht te maken, niet gehouden moet worden aan zijn woord of wil, omdat dit individu simpelweg te stupide is om zijn eigen woorden te begrijpen.

Het tweede argument volgt direct uit de conceptuele onmogelijkheid van overdracht, namelijk de psychologische onmogelijkheid van het overdragen van het recht op zelfverdediging. Het is psychologisch onmogelijk dat een individu zich verplicht om zich niet te verzetten: "A Covenant not to defend my selfe from force, by force, is alwayes voyd."¹⁴ De reden hiervoor is dat de algemene interpretatie stelt dat de dood het grootste kwaad is. Individuen kunnen niet een groter kwaad boven een kleiner kwaad verkiezen, en omdat de dood het grootste kwaad is, is het onmogelijk voor individuen om de dood te kiezen. Hierdoor is een belofte om zich niet te verzetten tegen de dood ook niet mogelijk. Men doet immers wat noodzakelijk is om het zelfbehoud te waarborgen. Het recht op zelfverdediging is derhalve onvervreemdbaar omdat het zowel conceptueel niet mogelijk is om het recht in een contract over te dragen, als dat het psychologisch niet mogelijk is om geen zelfverdediging te bieden wanneer een belofte is gedaan om zich niet te verzetten tegen de dood.

In de secundaire literatuur over Hobbes zijn er argumenten tegen deze algemene interpretatie ontwikkeld, waardoor het recht op zelfverdediging niet *de facto* onvervreemdbaar is. Zo stelt Kavka dat de dood niet altijd het hoogste kwaad is.¹⁵ Zo kiest menig ouder voor de eigen dood wanneer voor het dilemma tussen de eigen dood of de dood van zijn kinderen gekozen moet worden. Bij de keuze voor zijn eigen dood, is de eigen dood niet meer het hoogste kwaad maar de dood van zijn kinderen. Het recht op zelfbehoud is in zulke hypothetische situaties misschien te krap om alleen voor de eigen persoon te gelden. Wanneer men om niemand geeft behalve om zichzelf, is de dood het grootste kwaad, maar wanneer men een gezin sticht en om dit gezin geeft,

---

¹² Hobbes, *Leviathan*, ch. 14, p. 192

¹³ Eigen vertaling.

¹⁴ Hobbes, *Leviathan*, ch. 14, p. 199.

¹⁵ G.S. Kavka, *Hobbesian Moral and Political Philosophy* (Princeton: Princeton University Press, 1986), 80-81.

zal de eigen dood niet *de facto* het hoogste kwaad zijn. Het zelfbehoud voor de eigen persoon zou dan ook misschien moeten worden uitgebreid naar het zelfbehoud van het gezin.¹⁶

In het vorige voorbeeld verkiezen ouders hun eigen dood boven de dood van hun kinderen. De keuze uit zich in een overdracht van het recht op zelfverdediging, maar hoe is dit mogelijk, wanneer we eerder hebben vastgesteld dat een overdracht van het recht op zelfverdediging conceptueel niet mogelijk is en een dergelijke overeenkomst “alwayses voyd” is? Er kan gezegd worden dat de ouder zich alsnog zou verzetten wanneer hij niet-geketend gedood wordt. Maar wat als de kinderen ook gedood worden als de ouder zich verzet? De overeenkomst om zich niet te verzetten is in deze situatie wel mogelijk omdat men het recht opgeeft met een oogmerk op voordeel. Aangezien de eigen dood in deze situatie niet het hoogste kwaad is maar de dood van de kinderen, is het voordeel dat de kinderen gespaard worden. Zowel het zelfbehoud als het oogmerk op voordeel dient derhalve niet als puur egoïstisch te worden opgevat.¹⁷ Op deze wijze wordt de onvervreemdbaarheid van het recht op zelfverdediging doorbroken. Sreedhar stelt dat Hobbes in zijn theorie erkent dat er een mogelijkheid is om het recht van zelfverdediging te vervreemden in een geldig contract, namelijk het contract van een soldaat om te vechten in het leger.¹⁸ Zo plegen gewone burgers, die opgeroepen zijn om te vechten, geen onrecht wanneer zij deserteren.¹⁹ Een soldaat, die vrijwillig of voor geld dienst neemt bij het leger, pleegt wel onrecht. Soldaten zijn verplicht om te blijven vechten totdat ze anders gecommandeerd worden. Een soldaat heeft natuurlijk wel het recht op zelfverdediging tegen vijanden. Wanneer hem echter bevolen wordt om aan een hopeloze strijd mee te doen, is hij verplicht dit te doen. Zo stelt Hobbes dat: “he that inrowleth himselfe a Souldier, or taketh imprest money, taketh away the excuse of a timorous nature; and is obliged, not onely to go to the battell, but also not to run from it, without his Captaines leave.”²⁰ Soldaten hebben het recht op angst en het recht om te vluchten opgegeven, hetgeen impliceert dat zij ook het recht op zelfverdediging hebben opgegeven in het soldatencontract. Derhalve kunnen we stellen dat er ook voor Hobbes een mogelijkheid was om het recht op zelfverdediging over te dragen in een overeenkomst.²¹

---

¹⁶ J. Waldron, “Self-Defense: Agent-Neutral and Agent-Relative Accounts,” in *California Law Review* 88 (mei 2000), 725-726.

¹⁷ C. Finkelstein, “A Puzzle about Hobbes on Self-Defense,” in *Pacific Philosophical Quarterly* 82 (Oxford: Blackwell Publishers, 2001), 337.

¹⁸ Sreedhar, *Hobbesian Right*, 791.

¹⁹ Hobbes, *Leviathan*, ch. 21, p. 269.

²⁰ Hobbes, *Leviathan*, ch. 21, p. 270.

²¹ Sreedhar, *Hobbesian Right*, 791-792.

Sreedhar's argumentatie voor onvervreemdbaarheid

Sreedhar meent dat er teveel hiaten in de algemene interpretatie zitten om het recht op zelfverdediging als onvervreemdbaar te beschouwen. Zij heeft dan ook een alternatieve interpretatie ontwikkeld om de onvervreemdbaarheid van het recht voor het sociale contract te kunnen waarborgen. Hiervoor dienen we te erkennen dat het recht wellicht vervreemdbaar is in andere contracten maar dat voor het sociaal contract het recht als onvervreemdbaar geldt. Zij baseert zich op drie principes, respectievelijk het 'redelijke-verwachtingenprincipe,' 'het getrouwheidsprincipe' en het 'noodzakelijkheidsprincipe.'²²

Zojuist is vastgesteld dat de dood in extremen gevallen gekozen kan worden omdat het niet het hoogste kwaad vormt. Hoewel het wellicht rationeel is om in deze situaties de dood te kiezen, betekent dit niet dat men in het algemeen van elkaar kan verwachten dat men de dood accepteert. De mogelijkheid om de dood als een kleiner kwaad te zien is een onvoldoende reden voor de contracterende partijen om anderen te vertrouwen zoals het sociale contract voorschrijft. Men kan immers niet van elkaar verwachten dat anderen zich niet verzetten tegen de dood. Wanneer het sociale contract wordt opgesteld, kunnen partijen wel zeggen dat ze afstand van dit recht doen, maar iedereen weet van de menselijke natuur, dat mensen zich praktisch altijd verzetten tegen de dood. Hierdoor kan men niet van elkaar of van zichzelf verwachten dat er geen verzet zal worden geboden.²³ Door dit redelijke-verwachtingenprincipe kan het recht van zelfverdediging niet worden overgedragen in het sociaal contract omdat men niet voldoende reden heeft om erop te vertrouwen, dat eenieder zich zal houden aan een contract dat zelfverdediging verbiedt.

Het getrouwheidsprincipe houdt in dat de overdracht van een recht trouw is aan het doel van het contract.²⁴ Dat wil zeggen dat men een recht niet kan overdragen wanneer dit een contradictie met het doel van het contract oplevert.²⁵ Hobbes stelt dat de reden waarom individuen in het sociaal contract treden, het vooruitzicht van het zelfbehoud en daarmee een veilig leven is.²⁶ Een contract met de plicht om zichzelf niet te verdedigen zou dan ook een contradictie opleveren, aangezien het zelfbehoud de reden is waarom men het contract aangaat.

Ten slotte stelt Sreedhar met het noodzakelijkheidsprincipe dat individuen alleen die rechten overdragen die noodzakelijk zijn om het doel van het contract te bereiken. Het recht op zelfverdediging is voor dit doel niet nodig. Het recht is louter een verdedigingsrecht en legt op niemand de verplichting om dit recht te respecteren. De soeverein is nog steeds even machtig en kan nog steeds dezelfde straf opleggen. Omdat het irrelevant is voor de macht van de soeverein

---

²² Sreedhar, *Hobbesian Right*, 791.

²³ Sreedhar, *Hobbesian Right*, 794.

²⁴ Sreedhar gebruikt de term 'fidelity principle,' hetgeen ik letterlijk vertaald heb in het 'getrouwheidsprincipe.'

²⁵ Sreedhar, *Hobbesian Right*, 795.

²⁶ Hobbes, *Leviathan*, ch. 17, p. 223.

en voor de vrede in de gemenebest, is het niet alleen onmogelijk maar ook overbodig om het recht op zelfverdediging in het sociaal contract over te dragen.²⁷

De interpretatie van Sreedhar en de door haar ontwikkelde principes zorgen ervoor dat er nog ruimte is voor de mogelijke extreme gevallen waarin zelfverdediging kan worden overgedragen, zowel contractueel als psychologisch. Hoewel deze mogelijkheid bestaat, betekent het niet dat het mogelijk is om het recht op zelfverdediging in het sociaal contract over te dragen. Ze heeft aangetoond dat het niet alleen onmogelijk, maar ook overbodig is om het recht in het sociale contract over te dragen.

Gehoorzaamheid versus zelfverdediging

Zojuist is vastgesteld dat het recht op zelfverdediging in beginsel onvervreemdbaar is, en geen onderdeel van het sociaal contract kan en hoeft uit te maken. Hierdoor ontstaat er een probleem. Enerzijds heeft de soeverein absolute macht omdat de burgers al hun rechten hebben overgedragen aan de soeverein. Dit impliceert dat de soeverein absolute gehoorzaamheid toekomt. Anderzijds behouden de burgers het recht op zelfverdediging, waardoor burgers in bepaalde situaties aan de soeverein ongehoorzaam kunnen zijn. Dit lijkt een contradictie op te leveren, want wanneer burgers ongehoorzaam zijn, wordt de uitoefening van de macht van de soeverein belemmerd.²⁸ Het is echter mogelijk dat beide absolute rechten naast elkaar bestaan. Hiervoor dient eerst de functie van het sociaal contract opnieuw geëvalueerd te worden.

Voor Hobbes vervalt het sociale contract wanneer het faalt in het bereiken van het doel waarvoor het was ingesteld. De individuen gaan een wederzijdse overeenkomst aan waarin zij hun rechten overdragen. De achterliggende gedachte is dat het verlies van deze rechten wordt gecompenseerd door de voordelen die hieruit voortkomen. Wanneer de voordelen er niet zijn, is er niet voldaan aan de voorwaarde van het contract. De overeenkomst wordt niet nagekomen en het contract wordt nietig.

Het doel van het sociaal contract is op zijn minst de waarborging van zelfbehoud. De staat met een absolute soeverein wordt omwille van dit doel ingesteld. Wanneer de staat faalt in hetgeen waarvoor hij was ingesteld – wanneer het fysieke leven van de burger wordt bedreigd in plaats van beschermd – valt de grond van het contract weg, en is het contract *de facto* nietig.²⁹ Dit is ook een van de redenen waarom het recht op zelfverdediging onvervreemdbaar is. Wanneer dat recht moet worden ingeschakeld, faalt de staat in hetgeen waarvoor hij was ingesteld, wordt het

---

²⁷ Sreedhar, *Hobbesian Right*, 796-797.

²⁸ Y.C. Zarka, "The Political Subject," in *Leviathan after 350 Years* ed. T. Sorell, L. Foisneau (Oxford: Oxford University Press, 2004), 180-181.

²⁹ P.J. Steinberger, "Hobbesian Resistance," in *American Journal of Political Science* 46 (oktober 2002), 860.

contract nietig en wordt de staat ontbonden. Als een individuele burger niet kan voldoen aan de wet en wil van de soeverein, verbreekt hij het contract.

If the Sovereign command a man (though justly condemned,) to kill, wound, or mayme himselfe; or not to resist those that assault him; or to abstain from the use of food, ayre, medicine, or any other thing which he cannot live; yet hath that man the Liberty to disobey.³⁰

Een burger kan niet aan een bevel van de soeverein voldoen, waarbij zijn zelfbehoud in het geding raakt. In dit geval wordt het contract nietig omdat het bevel in strijd is met het doel van het contract. Omdat de burger geen onderdeel meer van het contract en dus geen onderdeel meer van het gemenebest is, vervalt hij als individu in de natuurtoestand. Hierdoor is hij aan niets of niemand meer gebonden en beschikt hij weer over al zijn natuurlijke rechten en vrijheden. Hij verdedigt zichzelf dan niet tegen de staat maar tegen een vijandige entiteit die claimt de staat te zijn. Als de entiteit namelijk de staat was, zou zij per definitie het doel van het sociale contract waarborgen in plaats van bedreigen omdat het contract de staat mogelijk maakt. De soeverein is dan ook niet meer zijn soeverein maar de leider van de vijandige entiteit waartegen hij zichzelf moet beschermen.³¹ Dat het contract nietig is, betekent, mijns inziens, overigens niet dat het verval in de natuurtoestand onherroepelijk is. Zo meen ik dat een individu een nieuw contract zou kunnen aangaan door vergiffenis te vragen bij de soeverein. Het is aan de soeverein om te bepalen of het individu mag wederkeren in het contract en in de staat. Hierbij dient het individu te overwegen of een terugkeer in de staat, onder de wil en wet van de soeverein, zijn zelfbehoud beter weet te waarborgen dan het leven van een paria in de natuurtoestand. Deze mogelijkheid wordt echter weinig besproken in de secundaire literatuur.

De soeverein beschikt over absolute macht in de staat en kan regeren op de wijze die hem goeddunkt. Aan hem komt een absoluut recht om te worden gehoorzaamd toe. Op het moment dat het zelfbehoud in het geding komt, wordt het contract verbroken. Niet omdat de burger een beroep doet op zelfverdediging, maar omdat het contract faalt in het bereiken van het doel waarvoor het was ingesteld, namelijk zelfbehoud. Het contract is derhalve nietig op het moment dat het zelfbehoud in het geding was. Ingevolge heeft de soeverein wel absolute macht maar niet over het desbetreffende individu, omdat hij niet langer partij in het contract is. Op dat moment is het mogelijk om gebruik te maken van het absolute recht op zelfverdediging. Op deze wijze is het mogelijk dat beide absolute rechten naast elkaar bestaan omdat het recht op zelfverdediging pas gebruikt kan worden wanneer het contract en daarmee de absolute macht van de soeverein, voor het desbetreffende individu, nietig is.

---

³⁰ Hobbes, *Leviathan*, ch. 21, p. 268-269.

³¹ Steinberger, "Hobbesian Resistance," 861.

Doel van het sociale contract

Ik heb zojuist vastgesteld dat de absolute macht van de soeverein en het absolute recht op zelfverdediging kunnen co-existeren. Het recht op zelfverdediging treedt immers pas in werking wanneer niet aan het doel van het contract voldaan kan worden. In deze paragraaf zal ik daarom de reikwijdte van het doel van het sociale contract onderzoeken. Tot nog toe heb ik aangenomen dat het waarborgen van zelfbehoud het doel van het contract was, maar is dat de enige reden waarom individuen in een gemenebest treden? In verschillende passages lijkt Hobbes namelijk te indiceren dat er meer speelt dan alleen zelfbehoud. Zo zegt Hobbes in hoofdstuk 13 dat "(t)he Passions that encline men to Peace, are Feare of Death; Desire of such things as are necessary to commodious living; and a Hope by their Industry to obtain them."³² Hieruit blijkt dat individuen naast zelfbehoud ook een 'commodious' leven verlangen. Een gerieflijk leven lijkt te impliceren dat de staat niet alleen wordt ingericht om het fysieke bestaan te waarborgen, maar ook om een comfortabeler leven mogelijk te maken, "to enjoy something that approximates, one might say, the good life, rather than simply life itself."³³

Ook in hoofdstuk 30 lijkt Hobbes te impliceren dat de burger meer toekomt dan fysieke veiligheid. Hoewel Hobbes eerst stelt dat de soeverein alleen is ingesteld om de veiligheid van de mensen te waarborgen, vervolgt hij: "[b]ut by Safety here, is not meant a bare Preservation, but also all other Contentments of life, which every man by lawfull Industry, without danger, or hurt to the Commonwealth, shall acquire to himselfe."³⁴ Hieruit blijkt dat het doel van het sociaal contract en de instelling van een absolute soeverein niet alleen het waarborgen van het fysieke leven is, maar ook het waarborgen van een gerieflijk leven met de mogelijkheid tot ontplooiing, hetgeen meer is dan het leven *an sich*.

Ten slotte stelt Hobbes, nadat hij heeft vastgesteld dat het recht op zelfverdediging niet kan worden overgedragen (p. 6), dat:

The same may be sayd of Wounds, and Chayns, and Imprisonment; both because there is no benefit consequent to such patience; as there is to the patience of suffering another to be wounded, or imprisoned: as also because a man cannot tell, when he seeth men proceed against him by violence, whether they intend his death or not.³⁵

Hieruit blijkt dat het recht op zelfverdediging ook inhoudt dat men zich mag verzetten tegen verwondingen en gevangenneming. Het woord 'both' is hier belangrijk. Het geeft aan dat de dreiging van verwonding of gevangenneming, of de angst hiervoor, voldoende is om verzet te rechtvaardigen. De verplichting jegens de soeverein verdwijnt dus niet alleen wanneer het leven

---

³² Hobbes, *Leviathan*, ch. 13, p. 188.

³³ Steinberger, "Hobbesian Resistance," 857.

³⁴ Hobbes, *Leviathan*, ch. 30, p. 376.

³⁵ Hobbes, *Leviathan*, ch. 14, p. 192.

van een burger in gevaar is, maar ook als er dreiging van gevangenneming is. Dit impliceert dat het doel van de staat niet alleen bestaat uit het waarborgen van de levens van burgers, maar ook uit het waarborgen van hun vrijheid en een minimaal niveau van fysiek comfort.³⁶

Recht op verzet

Reeds is vastgesteld dat het doel van het contract meer is dan een staat waarin zelfbehoud gewaarborgd wordt. Enerzijds houdt het doel naast zelfbehoud ook in dat men in de staat een gerieflijk leven kan leiden. Anderzijds wordt het recht op zelfverdediging en daarmee het doel, ook vergroot. Zo is de dreiging dat men verwond of gevangen genomen zal worden, voldoende om ongehoorzaamheid te rechtvaardigen. In deze paragraaf zal ik onderzoeken of deze bevindingen tot een legitiem verzet tegen de soeverein kunnen leiden. Hiervoor is het van belang om een onderscheid maken tussen individueel en collectief verzet.

Individueel verzet

Het doel waarvoor individuen in het sociaal contract treden is niet alleen een veilig maar ook een gerieflijk leven. Bij de totstandkoming van het contract is men overeengekomen wat een 'gerieflijk leven' inhoudt. Zo houdt het onder andere in dat het een burger moet vrijstaan om zich te ontplooien en dat het resultaat van deze ontplooiing gewaarborgd dient te worden. Wanneer bijvoorbeeld, een ondernemer een bedrijf begint, zal de overheid moeten waarborgen dat hij dit bedrijf kan laten floreren, zonder dat de overheid hem plotseling al zijn vermogen ontnemt. Hoewel men over de basale definiëring van een 'gerieflijk leven' is overeengekomen, verschilt de uitwerking hiervan omdat ieder individu een eigen invulling heeft van wat 'een gerieflijk leven' voor hem, in zijn persoonlijke en sociale situatie, betekent. Dit heeft tot gevolg dat eenieder ook een eigen invulling heeft voor wanneer niet aan dit doel van een 'gerieflijk leven' voldaan kan worden. Anders gezegd, het sociale contract is voor verschillende mensen, in verschillende gevallen nietig. Hierdoor kunnen we alleen zeggen dat het contract wordt verbroken wanneer het de individuele belangen schaadt, waarvoor het contract door de individuele burger was ingesteld. Het is dus aan de burger zelf, om te oordelen of niet aan het doel van het contract voldaan kan worden, en of hij zich op het absolute recht op zelfverdediging moet beroepen. Wanneer dit het geval is, treedt de burger buiten het contract en valt hij terug in de natuurtoestand. Zoals gezegd, beschikt hij nu weer over al zijn natuurlijke rechten en vrijheden, om zich te beschermen tegen de vijandige entiteit. Het recht op zelfverdediging leidt derhalve tot het recht op verzet, omdat hij zich weer in de natuurtoestand bevindt. In de natuurtoestand mag hij immers alle middelen van oorlog gebruiken om zijn zelfbehoud te waarborgen. In de theorie van Hobbes bestaat er

---

³⁶ Steinberger, "Hobbesian Resistance," 858.

zodoende het recht op verzet, niet tegen de soeverein, maar tegen een vijandige entiteit die een dreiging voor het zelfbehoud is.

Collectief verzet

Het is afhankelijk van het individu wanneer het contract verbroken wordt. Wanneer hij in de natuurtoestand vervalt, blijft de staat met zijn absolute soeverein bestaan. De vijandige entiteit voor dit individu is zowel de soeverein als alle andere leden van de staat. De staat is immers de vijand van het individu maar het individu is ook de vijand van de staat. Individuen die in de natuurtoestand leven, kunnen namelijk een gevaar vormen voor de belangen van de burgers in het gemeenebest. Is het echter mogelijk voor deze individuen om een collectief verzet te vormen? In de natuurtoestand kan men immers niemand vertrouwen, hetgeen ook zou gelden voor de verschillende individuen die uit het gemeenebest zijn getreden. Dit is echter niet het geval. We hebben eerder vastgesteld dat individuen altijd kiezen voor het kleinst mogelijke kwaad, waarbij de eigen dood in beginsel het grootste kwaad is. Wanneer voor meerdere individuen niet meer aan het doel van het contract voldaan kan worden, het contract nietig wordt en zij in de natuurtoestand terecht komen, is de staat met zijn soeverein in beginsel het grootste kwaad. De soeverein kan de individuen met al zijn macht en middelen straffen, omdat zij buiten de staat zijn getreden. Voor de soeverein zijn de individuen een gevaar voor de veiligheid van de staat en zijn eigen positie. Anderzijds vormt de soeverein het grootste gevaar voor het zelfbehoud van deze individuen. Hij is immers de machtigste persoon om hun zelfbehoud te bedreigen, en heeft daar ook een grondige reden toe, namelijk de bescherming van zijn positie en zijn staat. Omdat de soeverein het grootste kwaad vormt, zou het voor de individuen rationeel zijn om in een collectief tegen deze vijandige entiteit te treden. Hoewel zij zich in de natuurtoestand bevinden, is samenwerking de meest rationele optie.

Afzetting soeverein

Nu geconstateerd is dat individuen zich tot collectief kunnen vormen om zich middels verzet te beschermen tegen de soeverein, dient te worden vastgesteld of dit ook kan leiden tot de afzetting van de soeverein. Het collectieve verzet is overigens niet tegen de soeverein van de individuen, maar tegen de vijandige entiteit die de staat met zijn soeverein en burgers vormt. De burgers die nog wel in de staat leven, vallen vooralsnog onder het sociale contract en dienen daardoor de wil en wet van de soeverein absoluut te gehoorzamen. Op het moment dat ook voor deze burgers niet aan het doel van het sociale contract voldaan kan worden, zullen ook zij als individuen in de natuurtoestand vervallen en zich verenigen met het collectieve verzet.

The Obligation of Subjects to the Sovereign, is understood to last as long, and no longer, than the power lasteth, by which he is able to protect them. For the right men have by Nature to protect themselves, when none else can protect them, can by no Covenant be relinquished.³⁷

Wanneer de soeverein niet meer in staat is om het doel van het sociale contract te waarborgen, vervalt de plicht van de individuen om hem te gehoorzamen. De vraag wanneer er voldoende collectief verzet is om de soeverein af te zetten, is afhankelijk van de macht en middelen van de soeverein, ofwel de macht en middelen van zijn burgers.³⁸ De mate van macht van de soeverein is namelijk af te lezen aan de macht van zijn burgers.

The riches, power, and honour of a Monarch arise onely from the riches, strength and reputation of his Subjects. For no King can be rich, nor glorious, nor secure; whose Subjects are either poore, or contemptible, or too weak through want, or dissention, to maintain a war against their enemies.³⁹

Wanneer individuen uit zijn staat treden, verliest de soeverein een deel van zijn macht. Deze verloren macht maakt zich tot collectief en is tegenstrijdig aan de macht van de soeverein. Wanneer deze collectieve tegengestelde macht zodanig is dat het voor de soeverein niet meer mogelijk is om de verscheidene doelen van het sociale contract te waarborgen, verliest hij zijn macht. Vanaf dat moment zal er sprake zijn van een burgeroorlog, een situatie overeenkomstig de natuurtoestand.

Verzet in Libië

In deze paragraaf zullen de bevindingen omtrent verzet, toegepast worden op de Libische situatie. Het doel hiervan is om deze bevindingen middels een actuele situatie te verhelderen, en om te onderzoeken of de theorie van Hobbes voldoende ruimte biedt om een actuele afzetting als die van Qadhafi, te verklaren. Hiervoor zal eerst worden vastgesteld of Qadhafi als absolute soeverein gekwalificeerd kan worden.

Soeverein Qadhafi

Op 27-jarige leeftijd pleegde kapitein Qadhafi met de Vrije Officieren voor Eenheid en Socialisme een staatsgreep tegen koning Idris op 1 september 1969.⁴⁰ Hij werd tot hoofd van de Revolutionaire Commando Raad benoemd van de vers gedoopte Libische Arabische Republiek. De grondwet en de parlementaire democratie werden afgeschaft omdat politici “een eigen agenda

---

³⁷ Hobbes, *Leviathan*, ch. 21, p. 272.

³⁸ T. Sorell, “The Burdensome Freedom of Sovereigns,” in *Leviathan after 350 Years* ed. T. Sorell, L. Foisneau (Oxford: Oxford University Press, 2004), 190-191.

³⁹ Hobbes, *Leviathan*, ch. 19 p. 241-242.

⁴⁰ J. Eikelboom, *Arabische Lente; een ooggetuigenverslag*, (Amsterdam, Balans, 2011), 97.

hebben.” Dit werd vervangen door een directe volksdemocratie met Volkscomités. Dit lijkt te impliceren dat het volk de macht had in plaats van Qadhafi. Hij had bovendien afstand gedaan van alle titels om dit te benadrukken.⁴¹

Hoewel Qadhafi liet denken dat er sprake was van een democratie, hield hij werkelijk alle touwtjes in handen. Hij verzekerde zijn zetel door de oppositie uit te schakelen en op ieder aspect in het maatschappelijk leven invloed uit te oefenen.⁴² Zo maakte hij zijn eigen boek verplicht in het educatiecurriculum en hield hij het leger klein om een revolutie te voorkomen. Hij had met het leger immers zelf ook een coup gepleegd. Ook het bedrijfsleven hield hij klein omdat hij iedere organisatie als gevaar voor zijn macht zag.⁴³ Er heerste een censuur op de media, en critici van de overheid werden vaak gegrepen, berecht of verdwenen.⁴⁴ Dit gebeurde voornamelijk door de Revolutionaire Comités. Hierin zaten volgers van Qadhafi die rijkelijk beloond werden voor hun daden. Deze opportunisten zaten overal verspreid waardoor niemand enige kritiek durfde uit te spreken, uit angst voor represailles. Zo hield Qadhafi mogelijke opstandelingen onder de duim.⁴⁵ Gezien de mate waarin Qadhafi macht had, en de wijze waarop hij deze macht uitoefende, kunnen we vaststellen dat Libië werd geregeerd door een absolute soeverein. Het feit dat hij zijn soevereiniteit ontkende, doet niet af aan dit feit. Dat we Qadhafi als absolute soeverein mogen beschouwen blijkt ook uit het feit dat de gehele revolutie erop gericht was om zich te ontdoen van Qadhafi.

Afzetting Qadhafi

Op 16 februari 2011 sloeg de revolutionaire vonk van Tunesië over op Libië. Er vonden vredige protesten plaats in Al Bayda en Benghazi. Nadat Qadhafi de Tunesische revolutie eerder al had afgewezen en de afzetting van Ben Ali was gerealiseerd, besloot hij deze opstanden met geweld neer te slaan.⁴⁶ Dit wakkerde vervolgens de rest van het volk aan, waardoor een revolutie zich in zeer korte tijd uitbreidde over alle delen van het land.⁴⁷

In het licht van Hobbes, zou voor de eerste protesteersers het doel van het sociale contract geschonden zijn. Een andere mogelijkheid is dat zij zich nooit werkelijk verbonden hadden aan het contract en daarmee nooit aan de wet en wil van Qadhafi. Hij was in hun ogen in ieder geval niet hun soeverein. Hij was een vijandige entiteit die een bedreiging voor het leven vormde. Het

---

⁴¹ Eikelboom, *Arabische Lente*, 110.

⁴² Eikelboom, *Arabische Lente*, 98-101.

⁴³ Eikelboom, *Arabische Lente*, 110-111.

⁴⁴ <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2011/libya#.VI7vNSuG9WU> (geraadpleegd op 14 december 2014).

⁴⁵ Eikelboom, *Arabische Lente*, 100.

⁴⁶ <http://www.theguardian.com/world/2011/jan/16/muammar-gaddafi-condemns-tunisia-uprising> (geraadpleegd op 8 februari 2015).

⁴⁷ <http://www.theguardian.com/world/interactive/2011/mar/22/middle-east-protest-interactive-timeline> (geraadpleegd op 11 december 2014).

cruciale punt is of het verzet van deze eerste protesteersders rationeel is in de theorie van Hobbes. We hebben namelijk al vastgesteld dat een absolute soeverein al zijn macht en middelen gebruikt om zijn machtspositie te verzekeren, hetgeen ook het geval was bij Qadhafi, middels zijn Revolutionaire Comit es. Deze eerste protesteersders hadden kunnen weten dat Qadhafi fel zou reageren op de protesten, maar toch gingen zij in verzet, wat leidde tot een direct gevaar voor het zelfbehoud. Het niet in verzet gaan, zou waarschijnlijk een kleinere indirecte dreiging voor het zelfbehoud zijn, waardoor het verzet irrationeel lijkt. Individuen kiezen immers altijd voor het kleinst mogelijke kwaad. De beginfase van een revolutie vormt dan ook een zeker probleem voor afzetting in de theorie van Hobbes.⁴⁸ Desalniettemin nemen we aan dat de omstandigheden zodanig erbarmelijk waren, dat er geen andere mogelijkheid was dan in verzet te gaan. Qadhafi sloeg deze protesten met excessief geweld neer, hetgeen een averechts effect had. In plaats van dat het verzet stopte uit angst voor represailles, werd de rest van de bevolking aangewakkerd om ook in protest te gaan. Blijkbaar was het middel te excessief voor de daad die begaan werd. Qadhafi werd hierdoor meer een bedreiging voor het leven dan dat hij het leven bevorderde. Door de reactie van Qadhafi kon voor een groot deel van de bevolking niet meer worden voldaan aan het doel van het sociale contract. Het collectief strijden tegen deze vijandige entiteit, genaamd Qadhafi, is dan ook rationeel in het licht van Hobbes. Dit kan worden gezien als het begin van de burgeroorlog en een definitieve terugkeer naar de natuurtoestand. Tegelijkertijd verloor Qadhafi zijn titel van soeverein, waardoor zijn acties in naam van een vijandige entiteit en niet van een soeverein waren. Obama stelde, zeer toepasselijk, dat met de excessieve reactie: "Muammar Gaddafi has lost the legitimacy to lead and he must leave."⁴⁹

Aan de revolutie in zijn geheel kleeft echter ook een probleem. Kavka stelt dat wanneer de burgeroorlog eenmaal gaande is, het niet rationeel is om mee te doen, voor individuen die niet hebben geleden onder de soeverein. Hij meent dat het voor een individu, ten tijde van een burgeroorlog, het meest rationeel is om zich neutraal en afzijdig van de situatie te houden, omdat het meedoen aan de revolutie de kans op een bedreiging van het zelfbehoud vergroot. Het potentiële verlies bij participatie is groter dan het verlies bij non-participatie.⁵⁰ Daarnaast is individuele participatie aan de revolutie als een druppel op een gloeiende plaat. Wanneer er reeds door een massaliteit aan mensen wordt gerebelleerd, is het irrationeel voor een individu om door participatie het zelfbehoud te riskeren, als zijn participatie weinig tot geen verschil bewerkstelligt. De verwachting dat de participatie van een individu het verschil tussen een geslaagde of een gefaalde revolutie maakt, is zodanig miniem, dat zelfs de grote voordelen van een geslaagde revolutie, wanneer het gereduceerd is tot deze minieme mogelijkheid, waarschijnlijk zullen

---

⁴⁸ Kavka, *Hobbesian Moral and Political Theory*, 280.

⁴⁹ <http://www.theguardian.com/world/2011/mar/03/libyan-leader-stand-down-obama> (geraadpleegd op 11 december 2014).

⁵⁰ Kavka, *Hobbesian Moral and Political Theory*, 268-269.

worden overschreden door de aanzienlijke potentiële nadelen van participatie door het individu.⁵¹ Anderzijds kan gezegd worden dat individuen beseffen dat de revolutie alleen mogelijk is, wanneer zij zich als een groot collectief tegen de vijandige entiteit verzetten. Bij collectieve participatie zullen alle participanten bij een geslaagde revolutie van grote voordelen genieten, terwijl non-participatie zal leiden tot de nadelen van een gefaalde revolutie, of gevaar in de vorm van afrekening bij een geslaagde revolutie. Dit collectief redeneren, biedt oplossing voor het probleem dat men weinig tot niets toevoegt aan de revolutie, doordat men dit feit accepteert, maar individuele participatie noodzakelijk acht om de revolutie te doen slagen. Men accepteert het feit dat ieder individu slechts een druppel is, maar met de gedachte dat iedere druppel noodzakelijk is om de emmer uiteindelijk te doen overlopen.⁵² Deze aanvaarding klinkt in beginsel niet erg Hobbesiaans omdat het zelfopoffering impliceert. Wanneer het leven in het gemenebest echter dusdanig onveilig is, zal naar mijn mening ook Hobbes participatie toejuichen. Hij stelt zelf immers dat de passies doorgaans sterker zijn dan de ratio. Wanneer de terreur van een dictator dreigt te worden beëindigd, zullen alle getroffen individuen hiervan, uit passie de revolutie steunen.

Conclusie

In deze scriptie heb ik onderzocht of opstanden mogelijk zijn in de theorie van Hobbes. Het is gebleken dat het recht op zelfbehoud in beginsel onvervreemdbaar is, en dat dit recht ook in het gemenebest geldt, zij het alleen in de vorm van zelfverdediging. Onvervreemdbaarheid van het recht op zelfverdediging lijkt echter wel een contradictie op te leveren. Burgers hebben namelijk al hun rechten opgegeven, waardoor de soeverein absolute macht en daarmee ook absolute gehoorzaamheid toekomt. Anderzijds beschikt men over het absolute recht op zelfverdediging. Deze contradictie gaat echter niet op. Wanneer men als burger in de staat leeft, dient men de wet en wil van de soeverein absoluut te gehoorzamen. Op het moment dat niet aan het doel van het sociale contract voldaan kan worden, vervalt het contract. In beginsel is dit doel zelfbehoud en wanneer de soeverein niet aan dit doel kan voldoen, vervalt het contract en is de burger niet meer verplicht te gehoorzamen. Het is immers niet meer *zijn* soeverein en staat. Op dat moment vervalt hij in de natuurtoestand en heeft hij al zijn vrijheden en rechten, die hij had opgegeven terug. Wanneer een burger zich moet beroepen op het absolute recht op zelfverdediging, is het contract reeds nietig geworden. Beide absolute rechten co-existeren derhalve op achtereenvolgende wijze.

Wanneer aan het doel van het sociale contract niet voldaan kan worden, heeft het individu het recht om zich te verzetten tegen de soeverein en de staat. Dit doel is in beginsel zelfbehoud maar zoals blijkt uit enkele passages uit de *Leviathan*, had Hobbes een groter doel voor ogen dan louter

---

⁵¹ Kavka, *Hobbesian Moral and Political Theory*, 270.

⁵² Kavka, *Hobbesian Moral and Political Theory*, 272-274.

het waarborgen van het leven *an sich*, namelijk een gerieflijk leven. Omdat hier geen eenduidige definitie voor te geven is, kunnen we zeggen dat het sociale contract voor een individuele burger vervalt, wanneer het de individuele belangen schaadt, waarvoor het contract door het desbetreffende individu was ingesteld. Het is dus aan de burger zelf, om te oordelen of niet aan het doel van het contract voldaan kan worden, en of hij zich op het absolute recht op zelfverdediging moet beroepen. Wanneer dit het geval is, vervalt het individu in de natuurtoestand en is hij geen onderdeel meer van de staat. De soeverein is niet meer *zijn* soeverein, maar een machtige en vijandige entiteit tegen wie hij zich moet verzetten. Voor de individuen die buiten het gemenebest zijn getreden, is het rationeel om zich in een collectief te verenigen omdat de machtige soeverein het grootste kwaad voor hun zelfbehoud vormt. De staat vervalt dan in zijn geheel in de natuurtoestand, wanneer de soeverein niet meer genoeg macht heeft om het doel van het sociale contract van zijn burgers te waarborgen.

Bij toepassing van deze theoretische bevindingen op de Libische revolutie zijn er echter wel enkele complicaties. Zo is het risico voor het zelfbehoud van de eerste protesteersders zodanig hoog, dat er theoretisch gezien, geen andere mogelijkheid moet kunnen zijn dan protesteren. Hoewel dit voor enkele individuen of groepen het geval kan zijn, is het vanuit mijn perspectief lastig voor te stellen om in een dergelijke maatschappij te leven, waarbij verzet de enige mogelijkheid is om het zelfbehoud te waarborgen. Voorts zou het voor een individu rationeler zijn om zich tijdens de revolutie, neutraal en afzijdig op te stellen. De potentiële nadelen voor het zelfbehoud zouden hoger zijn dan de potentiële voordelen. Evenwel omdat het verschil dat een revolutie slaagt of faalt door de participatie van een individu, minimaal is ten opzichte van de potentiële nadelen. Dit probleem is te omzeilen wanneer men collectief redeneert, maar het vormt desalniettemin een complicatie voor de rechtvaardiging van een opstand in de theorie van Hobbes.

Ondanks dat Hobbes zich er niet expliciet over uitlaat, concludeer ik aan de hand van deze bevindingen, dat er in de theorie van Hobbes voldoende ruimte is voor opstanden. Niet tegen de eigen soeverein, maar tegen een machtige vijandige entiteit, die voorheen de soeverein was, en nog steeds deze titel claimt. Zo is de Libische revolutie te verklaren aan de hand van zijn theorie, zij het alleen niet zonder praktische problemen. Een mogelijke reden hiervoor is dat Hobbes zijn lezers zoveel mogelijk wil afwenden van een revolutionair idee, vanwege de gruwelen van de natuurtoestand.⁵³ Hij heeft de verschrikkingen van een burgeroorlog immers indirect kunnen aanschouwen, toen hij in ballingschap was gegaan. Wellicht zou een nader onderzoek oplossing kunnen bieden, waarin de praktische toepassing van de theoretische mogelijkheid van opstanden bij Hobbes dieper wordt onderzocht.

---

⁵³ Steinberger, "Hobbesian Resistance," 865.

Literatuurlijst

Eikelboom, J. *Arabische Lente; een ooggetuigenverslag*. Amsterdam, Balans, 2011.

Finkelstein, C. "A Puzzle about Hobbes on Self-Defense". In *Pacific Philosophical Quarterly* vol. 82. Oxford: Blackwell Publishers, 2001. 332-361.

Hampton, J. *Hobbes and the Social Contract Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Londen: Penguin Books Ltd, 1981.

Kavka, G.S. *Hobbesian Moral and Political Philosophy*. Princeton: Princeton University Press, 1986.

Martinich, A.P. *A Hobbes Dictionary*. Cambridge: Blackwell Publishers Inc., 1995.

———. *Hobbes*. New York: Routledge, 2005.

Sheridan, P. "Resisting the Scaffold: Self-Preservation and Limits of Obligation in Hobbes's *Leviathan*". In *Hobbes Studies* 24 (2011). Leiden: Koninklijke Brill NV, 2011. 137-157.

Sorell, T. "The Burdensome Freedom of Sovereigns". In *Leviathan after 350 Years* edited by Sorell, T, L. Foisneau. Oxford: Oxford University Press, 2004. 183-195.

Sreedhar, S. "Defending the Hobbesian Right of Self-Defense". In *Political Theory* 36 (december 2008), 781-802.

Steinberger, P.J. "Hobbesian Resistance". In *American Journal of Political Science* 46 (oktober 2002), 856-865.

Waldron, J. "Self-Defense: Agent-Neutral and Agent-Relative Accounts". In *California Law Review* 88 (mei 2000), 711-750.

Zarka, Y.C. "The Political Subject". In *Leviathan after 350 Years* edited by Sorell, T, L. Foisneau. Oxford: Oxford University Press, 2004. 167-182.